

Семененко Л. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет

КОНЦЕПТ МИСТЕЦТВА ТА МИТЦЯ В ПОВІСТІ ЛЮБОВІ ЯНОВСЬКОЇ «ТАЙНА НАШОЇ ПРИНЦЕСИ»

У статті аналізуються особливості вияву концепту мистецтва та митця в повісті «Тайна нашої Принцеси» української письменниці кінця XIX – початку XX століть Любові Олександрівни Яновської. Основна увага автора акцентується на поєднанні модерністського та народницького підходів у розкритті постаті митця та сутності й завдань мистецтва. Розглядаються такі аспекти аналізованого концепту: мистецтво як абсолютна цінність, талант та ціна його реалізації; авторка торкається гендерної проблематики, розкриває різні грані психології митця та психології творчості загалом. У статті вказано, що концепт мистецтва й митця у повісті Любові Яновської є багатоплановим та актуальним для літературного контексту її доби.

Ключові слова: *концепт, мистецтво, митець, реалізм, модернізм, народництво, психологізм.*

В статье анализируются особенности проявления концепта искусства и творца в повести «Тайна нашей Принцессы» украинской писательницы конца XIX – начала XX веков Любови Александровны Яновской. Основное внимание автора акцентируется на сочетании модернистского и народнического подходов в раскрытии личности автора и сущности и задач искусства. Актуализируются такие аспекты рассматриваемого концепта: искусство как абсолютная ценность, талант и цена его реализации; автор касается гендерной проблематики, раскрывает разные грани психологии творца и психологии творчества в целом. В статье указано, что концепт искусства и художника в повести Любови Яновской является многоплановым и актуальным для литературного контекста ее эпохи.

Ключевые слова: *концепт, искусство, творец, реализм, модернизм, народничество, психологизм.*

This article analyzes peculiar manifestation of the art and artist concepts in the short story «Mystery of our Princess» written by Ukrainian writer of the late XIX – early XX centuries Lyubov Yanovsky. This paper focuses on the combination of modernist and populist approaches in disclosing the figure of the artist and art essence and objectives. This research reveals the following aspects of the above mentioned concepts: art as an absolute value, talent and the cost of its implementation. The author covers gender problems and represents different traits of artist psychology and art creativity psychology in general. The article states that the art and artist concepts in the story of Lyubov Yanovska are an interdisciplinary and relevant to the literary context of the author's times.

Keywords: *concept art, artist, realism, modernism, populism, psychology.*

Літературний процес в Україні кінця XIX – початку XX століття відзначався складністю та неоднозначністю мистецько-культурних дискурсів. У цей час літературними діячами провадилися активні творчі пошуки, орієнтовані, передусім, на здобутки європейських культур та літератур. Поруч із яскраво вираженими модерними тенденціями в літературі спостерігається тяжіння авторів до національної художньо-зображальної традиції, продовження

використання народницького літературного канону. Частина українських авторів цієї складної переламної доби намагалася поєднати традиції та новаторство, використовуючи у своїй творчості як художні здобутки реалізму, так і нові підходи до художнього осмислення світу. Одним із таких письменників є Любов Олександрівна Яновська, творчий доробок якої, хоч і не був вилючений із літературного процесу, проте як значущий тривалий час не розглядався. Любов Яновська постає як автор ряду драматичних та прозових творів, у яких своєрідно відбилися провідні тенденції доби, виявлені на різних рівнях. Авторка звертається у своїх художніх текстах до соціальних, національних, моральних, гендерних, мистецьких проблем, презентуючи їх широко та багатоаспектно. На цю особливість творчості Любові Яновської не раз указували дослідники [Приймак 2007; Сінько 1962; Шумило 1991]. Значне місце у прозовій творчості письменниці посідає мистецька проблематика, загалом актуальна для всієї української літератури порубіжжя ХІХ і ХХ століть. Складність та неоднозначність концептуальних вирішень проблеми мистецтва та митця яскраво презентована в повісті Любові Яновської «Тайна нашої Принцеси».

Отже, мета статті полягає у з'ясуванні семантичного та функціонального навантаження концепту мистецтва та митця в повісті «Тайна нашої Принцеси» Любові Олександрівни Яновської.

Актуалізація концепту мистецтва в повісті відбувається передусім через постать талановитої дівчини Тетяни («принцеси фон Тетянівки» «Вашої ясновельможності» – так називають її в родині), яка має свої погляди на мистецтво і прагне реалізувати ці погляди у власній творчості. Тетяна навіть зовні явно відрізняється від інших членів своєї родини, що не раз підкреслюється наратором: *«Гінка, статурна, з розкішним пухким світло-русявим волоссям, голубими, ясними очима, високим білим чолом, з спокійними, обережними руками, вона робила дійсно вражіння хоч світлої, але все ж таки досадної плями в гнізді тих одноманітних, чорнявих, чорнобривих, карооких, круглих, угодованих, завжди галасливих, непосидячих, веселих нащадків*

небіжчика Михайличенка» [Яновська 1991:644]. Дівчина настільки відрізнялася від своїх рідних, що «чужі люди завжди вважали її за гостю» [Яновська 1991:644]. Одяг Тетяни теж відрізняється від традиційного, він покликаний підкреслити незвичайність її як особистості: «Вона мала звичку носити на плечах тонісіньку довжелезну білу намітку; кінці її прикро-прикро обгортала навколо свого стану: що більш захоплювалася або хвилювалася, то все дужче натягала ту намітку на плечі» [Яновська 1991:645]. Незважаючи на юний вік, Тетяна наділена певною життєвою мудрістю, яка не раз підкреслюється у творі. Важливо, що вона готова слухати інших, цікавиться їх думками, проте, має силу подавати власну оцінку подій та явищ, висловлювати власну думку, хай і з певною категоричністю: «Прийде, було, до нас, отак запеленана, стиха привітається, стане коло дверей, обіпреться об лутку, коли ми в кімнаті, або об дерево, коли ми в саду, і слухає наші розмови. Якщо поділяє наші думки, – слухає уважно, з великим задоволенням, коли ж хтось де, на її думку, схибне, – одразу спиняє, поправляє, починає доводити й доти доводить, доти тлумачить, поки Марія не спалахне та не прожене її геть у «володіння Принцеси». Тоді вона повертає спину і йде мовчки – геть од нас у сад або в поле. На короткий мент це наче неприємно, але в глибині серця свого ми дякуємо Марії за те, що «вирядила» наче цілком чужу нам людину. Тетяна відокремилася од нас у комору й жила там самотнім, не зрозумілим для нас життям» [Яновська 1991:645]. Постійне підкреслення оригінальних, романтизованих портретних та особистісних рис персонажа постає своєрідним прологом до розкриття бачення Тетяною сутності мистецтва та прагнень реалізуватися у творчості. Погляди на мистецтво, презентовані через бачення Тетяни, явно співзвучні до мистецьких шукань культури раннього українського модернізму, для яких характерна така ж апологія краси: «Яке велике щастя є людям – ота здібність відчувати красу скрізь, де й як би вона не виявлялася. Дано нам очі, вуха, ніс, навіть язик, і все те наче задля того, щоб ми могли помітити красу, пережити хвилини естетичного почуття. Здебільшого люди не звертають на це уваги, але я не можу, бо всяка краса, все те, що ми зємо

гарним, вражає мене до самого серця, бо очі мої, вуха, ніс – усе це дає мені таку велику насолоду, таке велике щастя, хоча між ними й буває конфлікт» [Яновська 1991:648]. Показовим є те, що мистецтво в такому світогляді виступає на перший план і явно превалює над наукою. Здатність бачити й відчувати красу позиціонується як абсолютна цінність, притаманна не кожному. В одному з діалогів Тетяна як апологет мистецтва відверто зізнається: «Чи то через мій малий розум, чи через брак освіти, всі наукові винаходи, такі цінні для культури та цивілізації, мене зовсім не обходять і ні краплі не вражають. Я можу цілими днями з захопленням дивитися, як жайворонки або голуб купуються в небесній блакиті, й дивлюся цілком байдуже, коли над головою пролітає аероплан, ніяк не цікавлячись ні його конструкцією, ні тими людьми, що в ньому летять. Ні, розуму своєму я не маю за що дякувати. Зате очі, вуха, ніс, язик...» [Яновська 1991:648].

Важливо, що Тетяна як ключова фігура твору, здатна бачити, відчувати та сприймати красу, не лише ставить перед собою мету служіння мистецтву і красі, але й готова наполегливо працювати для цієї мети. У повісті не раз підкреслюється не лише піднесеність дівчини, але й її здатність оцінювати власні успіхи, а, передусім, велика працездатність: «Ніщо не виходить у мене так, як я хочу. Я дивлюся в дзеркало і бачу, що все не так, не те. А це, знаєш, так боляче, до сліз доходить, бо від власного життя я зовсім відірвалася, воно дріб'язкове; я можу жити життям тільки тих героїв, моїх славетних героїв. І справді, чого варті ті дрібненькі переживання, порівнюючи до трагедій великих, хоч і нещасних людей. Знаєш, коли я слухаю твори Бетховена, дивлюсь на малюнки Рафаеля або читаю Шекспіра, я палко молюся. Молюся без слів, але кожним атомом душі, серця, тіла й дякую природі за те, що вона сотворила мене людиною, яка може відчувати всяку красу. Може, думаєш, я хочу вчитися співати заради слави? Зовсім ні. Я хочу вчитися тільки задля того, щоб добре виконувати твори славетних маєстро, тільки для цього хочу вчитися. У цьому бачу своє призначення, мету всього свого життя» [Яновська 1991:647]. Дівчина наполегливо вчиться акторській майстерності, її

не лякає самотність у «володіннях Принцеси», тобто явна відчуженість від звичного оточення, оскільки вона має мету й докладає значних зусиль, щоб цієї мети досягти (читає книги, грає ролі, репетирує наодинці). Дівчина чітко усвідомлює необхідність і значення виконавської майстерності: *«Коли в п'єсі героїні треба падати непритомною, то я учуся падати на цьому сіннику, бо не можна ж падати, як падає колода або сніп, а треба так упасти, щоб навіть сукня лягла рівними складками»* [Яновська 1991:647]. Тетяна чітко бачить свій подальший шлях для реалізації у творчості: вона прагне навчатися в консерваторії, для неї *«це не примха, а велика жагуча потреба душі»* [Яновська 1991:655]. Дівчина навіть вимагає у рідних кошти для навчання, а коли з'ясовується, що мати не може оплатити навчання і Тетяни, і її сестри, то егоїзм артистки виступає на перший план. Тетяна не погоджується поступитися, для неї очевидними є лише власні інтереси. Задля досягнення мети дівчина готова навіть принести в жертву всі родинні стосунки. Коли знаходиться меценат, готовий опікуватися її долею, Тетяна втікає з дому. Довгий час родина не знає, що із нею сталося. Любов Яновська детально описує тривалі пошуки дівчини, ініційовані сім'єю Тетяни, показує, як поховали дівчину, на неї схожу, і навіть поставили надгробок, протиставляючи в такий спосіб егоїзм та сталість і важливість традиційних родинних стосунків.

Важливою складовою концепту мистецтва і митця у повісті «Тайна нашої Принцеси» постає проблема таланту та його реалізації. У повісті не раз наголошується, що Тетяна має значний талант, а справжнє мистецтво має вплив на будь-яку аудиторію (таку абсолютизацію мистецького впливу на реципієнтів можна трактувати як безумовний маркер раннього українського модернізму). Співацький талант Тетяни має незаперечний вплив на слухачів, що виявляється в різних ситуаціях і в оцінках різних персонажів. Зокрема, нараторка оцінює її талант як всеохоплюючий і потужний: *«Ми несвідомо линули до неї всім серцем своїм, всіма найкращими своїми почуттями – це тоді, коли вона співала. Надзвичайно дужий, на диво чистий, дзвінкий, а разом з тим м'який голос наче таїв у собі чарівну силу. Найбільше обурення, найлютіша досада на неї враз*

ізникали, як тільки залунає, було, десь, зблизу чи здалека, її голос. Хотілося кинути тоді все, бігти до неї, сісти десь долу – у ніг її, понести їй квітів, віддати їй усе, що маєш найдорожчого, стати рабом її – аби вона не уривала своєї пісні, аби душа, знесена на крилах її пісні кудись в далеку, чисту блакить, спочила гаразд од усіх дрібних, брудних турбот життєвих. І коли вона було приходила швидко після співів, очі її сяли, вся вона була немов оточена якимсь світлим ореолом; вона здавалася тоді вищою, ще статурнішою, і так личило їй тоді бути мовчазною, неприступною, і так охоче, здається, признав би кожний за безапеляційну правду всяке її слово, яке вона в ту хвилину прорекла б!» [Яновська 1991: 651]. Брат Борис оцінює голос сестри так: «У Тетяни такий голос, що навіть селяни заслуховуються» [Яновська 1991:657]. Олесь, вчитель співів та фортепіано, а надалі – меценат і своєрідний опікун Тетяни, теж оцінив голос маленької дівчинки дуже високо: «Це ж перлина, це ж самородок» [Яновська 1991:669]. Показово, що Тетяна цілком свідома свого таланту та його можливостей, дівчина має високу самооцінку та яскраво виявлені мистецькі амбіції: «Я людина з великим талантом, – мовила вона, – я сама своєю душею відчуваю своє призначення, передбачаю ту височінь, на яку я можу звестися в мистецтві, й навіть бувають хвилини, коли я можу творити, можу складати нові пісні, такий талан – дорогоцінна річ, його гріх занехаювати, його треба берегти, нести... Я не соромлюся ні голосу свого, ні артистичного хисту свого!» [Яновська 1991:660]. Такий підхід поруч із чітко поставленою метою та надзвичайною працездатністю, зрештою, стає запорукою успіху дівчини як визнаної співачки.

Однак, як уже вказувалося вище, реалізація навіть визначного таланту, на думку авторки, потребує значної наполегливості та не менш значних жертв.

Приставши на пропозицію мецената Олеся, Тетяна вступає і закінчує консерваторію як Галина Зук, під цим же іменем вона гастролює. Прикметно, що пан Олесь постає як справжній шанувальник мистецтва та істинний меценат (мрія не одного покоління українських митців), про що відразу повідомляє Тетяні: «Тепер, моя голубонько, щоб ви ніколи не забували, що маєте такого

приятеля та заступника, як я. Я одвезу вас у консерваторію, звідтіля ви вийдете славетною співачкою, а потім будете жити, оточені розкішшю та славою, я ж буду повсякчас вам у пригоді, як батько, як приятель, як заступник. Як єдину нагороду за всі мої клопоти буду вас прохати: щоб ви співали по концертах мої романси» [Яновська 1991:697]. Слова мецената справдилися: Тетяна здобула славу й визнання. Читача інформується про це вже не звичною традиційною оповіддю нараторки, а словами чоловіка, який слухав спів Тетяни в театрі і був настільки захоплений, що закохався у співачку: «Весь театр тремтів від оплесків, бо то не були оплески наших клакерів, а то були оплески доведених до екстазу справжніх знавців штуки та співів. <...> Її називали «соловейком України». Мені здавалося, що вона не тільки соловейко, а блакитне небо, ясні зорі, килим квітів України, й мені здавалося, що вона така ж недосяжна, як те небо, як ті зорі, що вона навіть і не людина, а якась фея» [Яновська 1991:695]. Наведена оцінка ще раз підкреслює атрибутивну ознаку модернізму в розкритті концепту мистецтва – абсолютизацію його впливу на слухача, читача, глядача. Важливо, що таку захоплену оцінку співачки дає саме чоловік, адже здобуття слави та реалізація таланту традиційно вважалися прийнятними для чоловіків, а не для жінок, яким відводилися ролі хранительки сімейного вогнища, матері, бабусі тощо. Вибір персонажа-жінки в цьому аспекті бачиться не випадковим, оскільки проблема реалізації таланту та пошуку визнання була близькою самій письменниці. І коли співачка Тетяна зізнається: «Я така щаслива, що коли б щастя було чимсь конкретним і коли б його можна було б різати на скибки, то його можна було б роздати десяти душам і зробити десять чоловіків щасливими» [Яновська 1991:697], то її слова звучать як гасло перемоги жіночої самореалізації в чоловічому світі.

Проте, Любов Яновська залишається цілком традиційною, коли говорить про почуття гострої ностальгії, яку переживає її alter ego Тетяна: «Туга по рідному краю, будь той край на острові серед крижаного моря або серед пісків Сахари, – не порожні слова й не вигадка, а почуття таке велике, таке

могутнє, таке реальне, що я не знаю, до якого почуття його можна прирівняти! <...> ніякі діадери, ніякі вінки не задовольняють тебе, бо в них нема рідних волошок; ніякі оплески не тішать, бо не чуєш оплесків рідного брата або сестри. Чуже сонце не гріє, чуже небо не вабить...» [Яновська 1991:697–698]. У такий спосіб актуалізується народницька ідея про те, що митець не повинен відриватися від своєї батьківщини, що його творчість повинна надихатися рідним краєм.

Отже, актуалізуючи концепт мистецтва та митця у повісті «Тайна нашої Принцеси», авторка розглядає такі його аспекти: мистецтво як абсолютна цінність, талант та ціна його реалізації, торкається гендерної проблематики, розкриває різні грані психології митця та психології творчості загалом. Важливо, що концепт мистецтва маркується як модерністськими, так і народницькими тезами, чим визначається оригінальність прозового доробку Любові Олександрівни Яновської.

БІБЛІОГРАФІЯ

Приймак 2007 – Приймак І. В. Творчість Любові Яновської в літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / І. В. Приймак. – Львів, 2007. – 27 с.

Сінько 1962 – Сінько Г. Ю. Любов Яновська : Життя і літературна діяльність / Г. Ю. Сінько. – К. : АН УРСР : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1962. – 95 с.

Шумило 1991 – Шумило Н. М. Подолати в душі зло... / Н. М. Шумило // Л. О. Яновська. Твори : в 2 т. – Т. 1 : Оповідання, повісті. – К. : Дніпро, 1991. – С. 5–28.

Яновська Л. О. Мій роман / Л. О. Яновська // Л. О. Яновська. Твори : в 2 т. – Т. 1 : Оповідання, повісті / [упорядн. та авт. передм., приміт. : Н. М. Шумило]. – К. : Дніпро, 1991. – 718 с.